

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ "МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ"

У статті здійснено аналіз сутності і змісту поняття "музично-естетична компетентність" учнів підліткового віку, які займаються в умовах позашкільної музичної освіти.

Ключові слова: компетентність, освітня компетентність, культурологічна компетентність, естетична компетентність, музично-естетична компетентність.

Актуальність дослідження. Одним із основних напрямків реформування навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі є запровадження компетентнісного підходу. У зв'язку з цим вченими-педагогами в останні роки розкривається сутність освітньої компетентності відносно різних шкільних предметів. Проте категорія "музично-естетична компетентність" розроблена ще недостатньо. А без глибокого розуміння сутності змісту даної дефініції неможливо розкрити дидактичні завдання по формуванню музично-естетичної зрілості учнів.

Метою статті є уточнення змісту понять "компетентність", "освітня компетентність", "культурологічна компетентність", "естетична компетентність" з тим, щоб дати розгорнуту дефініцію "музично-естетична компетентність".

"Музично-естетична компетентність" є поняттям, яке включається у більш широкі категорії "компетентність", "культурологічна компетентність", "естетична компетентність". Таким чином потрібно спочатку з'ясувати сутність, і зміст цих більш широких категорій, адже ні у вітчизняній, ні в зарубіжній літературі нема єдності у розумінні цих важливих для педагогіки понять.

С. Бондар, досить ґрунтовно проаналізувавши основні підходи до визначення понять "компетенція" і "компетентність", стала на такі позиції. Під компетентністю, на її думку, слід розуміти загальну здатність і готовність до продуктивної діяльності; це є інтегрована характеристика якостей особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетенція є сукупність основних орієнтацій знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня, щодо визначеного кола об'єктів дійсності необхідних для його соціокультурного існування. Освітня компетенція є рівнем розвитку особистості учня, пов'язаним із якісним освоєнням змісту освіти. Зміст освітньої компетенції виявляється через її складові: потребісно-мотиваційна (емоції, цінності, ставлення, сенс); когнітивна (знання, уявлення, погляди, уміння, навички); операційно-діяльнісна (володіння способами діяльності, мислитель ними прийомами, готовність до активної дії); рефлексивна (самоаналіз своєї діяльності, результату її) [11, с.98-99].

Попри розходження серед учених стосовно розуміння змісту й структури понять "компетенція" і "компетентність", всі вони наголошують на тому, що ці поняття стосовно освітнього процесу є, так би мовити, "однорідними", діалектично взаємопов'язаними, хоч функціонально й різноманітними. "Освітня компетенція" – це поняття в якому акцентується на здобуття учнем цілісної системи знань, умінь, навичок, досвіду і т.п. з певної дисципліни з метою їхнього наступного втілення у життя, у практичну діяльність, у спілкуванні. "Сплав" компетенцій, проходячи через світоглядні установки особи, її ціннісні орієнтації складають її компетентність як здатність до успішного виконання конкретних функцій, відповідно до віку з наступним міцним "залишком" у структурі особистості готовності до безперервного навчання, до оволодіння новими видами практичної діяльності у складних невідомих ситуаціях, до толерантного спілкування у будь-яких спільнотах і обставинах.

Л. Масол у науковому коментарі до освітніх змін у новому стандарті мистецької освіти, перерахував ключові освітні компоненти, які наведені у цьому документі: вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна та компонентність з інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому вона загальнокультурну компонентність тлумачить як провідну, визначальну для мистецької освітньої галузі, хоча і всі інші формуються у процесі навчання мистецтву. Загальнокультурна освітня компетентність реалізується в освітній галузі "Мистецтво" через такі галузеві компетенції як етнокультурна, полікультурна, культурно-дозвольна [13].

Отже, загальнокультурна компетентність відноситься до ключових. Попри множинність визначень культури, як складного соціального явища, зупинимось на такому: культура є показником ступеню розвитку людини (людства) на певному ступені її існування, який проявляється у способах і результатах її матеріальної і духовної діяльності. Тому, як правильно, на нашу думку вважає І.О. Пометун загальнокультурна компетентність особистості є здатністю засвоювати і творити різноманітні сфери суспільного життя, самостійно виробляти принципи своєї діяльності, поведінки, спілкування, орієнтуючись на кращі здобутки людства, це – здатність жити і взаємодіяти іншими людьми в умовах

полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими духовними цінностями [14, с. 71]. До духовних культурних цінностей належать зокрема естетичні. Тому естетичну компетентність слід розглядати як галузеву по відношенню до загальнокультурної.

Виходячи з розуміння значення та сутності мистецтва, його функцій, дослідники роблять спроби визначити, що таке художньо-естетична компетентність. Розгорнуте визначення даного поняття дає Л.М. Михайлова: "... Художньо-естетична компетентність передбачає розвиненість художніх інтересів, смаків, потреб, ідеалів та естетичних ціннісних орієнтацій у галузі мистецтва, художньо-образного мислення, опанування мовами різних видів мистецтва, здатність бути слухачем, глядачем і творцем, вміння сприймати, інтерпретувати та оцінювати художні твори, висловлювати особисте ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній творчій діяльності" [17, с.3].

Можна погодитися, що таке визначення естетичної компетентності націлює молодь на здобуття широкого спектру естетичних знань, навичок, досвіду, здатності до сприйняття й оцінки різних видів мистецтв і частково до мистецької творчості. Проте чи може молода людина (а стаття Михайлової якраз націлена на компетентісний підхід до естетичного виховання саме молоді) опанувати мовами різноманітних видів мистецтва, щоб потім уміти не тільки правильно сприймати всі мистецькі жанри, але й уміти інтерпретувати і оцінювати і музику, і живопис, і хореографію, і скульптуру, й літературу? Це під силу лише мистецтвознавцям широкого профілю, або, можливо, досвідченим людям, які все життя "кохалися" у мистецтві. Крім того, у даному визначенні недостатньо чітко акцентується на таких відмінностях мистецького сприймання та діяльності як особиста творчість індивіда, неповторність мистецького твору.

Зокрема, для визначення естетичної компетентності підростаючого покоління важливо розібратись у категорії "пізнання мистецтва". На думку Г.М. Падалки, воно обов'язково включає у свій зміст три основні компоненти: сприймання, оцінювання і творення мистецтва. Сприймання мистецтва – це процес і результат дії художнього твору на органи відчуття людини, усвідомлення інформації про зміст і форму художніх образів об'єкту сприйняття. Оцінювання мистецького твору – це процес і результат з'ясування міри естетичної значимості для особистості художніх творінь. Творення мистецтва – це досягнення певних нових результатів у процесі мистецької учнівської діяльності.

Указуючи на ці три обов'язкові компоненти пізнання мистецтва Г.М. Падалка підкреслює, що тільки системне їх поєднання можна розглядати як орієнтир у кожному з мистецьких напрямків навчання. "Заняття з музики, живопису, поезії чи хореографії не можуть бути продуктивними, поза сприйманням, оцінюванням і творчістю, – пише вона, – є підстава вважати, що педагогічне забезпечення цих різновидів діяльності повно охоплює навчальну діяльність в галузі мистецтва. Дія цього системного поєднання сягає всього простору мистецького навчання" [18, с.89].

Творчість як особистісно нове у виконанні художнього твору (вірша, пісні, танцю або створення його) притаманна кожній дитині, підлітку, бо вони обов'язково (навіть не усвідомлюючи цього) займаються естетичною творчістю на уроках художнього циклу, в шкільних гуртках, не говорячи вже про позашкільні музичні заклади й колективи. Навіть коли індивід прагне копіювати чиесь виконання, то у нього це виходить особистісно, бо кожен по-своєму емоційно переживає художній твір, має індивідуальні якості для його відтворення в голосі, в руках, на музичних інструментах. На відмінну від повсякденного пізнання, від наукового, естетично-художнє є особистісно-індивідуальним.

Ряд дослідників наголошує на важливості для особистості не тільки естетичних переживань, але й естетичного мислення. Так, В. Лутаєнко зазначає, що мистецтво, розвиває передусім естетичний бік мислення, а "естетика мислення прямо пов'язана зі ступенем участі людини в художній творчості й сприйняття її наслідків" [1, с. 214]. Мистецтво відтворює різноманітні сторони людського спілкування, що сприяє виробленню комунікативної особистості. На цей бік мистецтва вказує Л. Масол вважає, що мистецька діяльність є діалогом як творця естетичних творів, так і їхніх "споживачів" – читачів, слухачів тощо. У мистецтві також відбувається діалог культур. Крім того, "діалог", на думку Л.Масол, означає, що в процесі мистецького навчання між педагогом та учнем має обов'язково відбуватися спілкування на основі обміну особистісними духовними цінностями [2, с. 4].

Предметна мистецька компетентність полягає у здатності учня до пізнавальної і практичної діяльності у певному виді мистецтва. До предметних мистецьких компетентностей належить музична. При цьому підкреслюється, що учні мають розуміти специфіку різних видів мистецтва, особливості їхніх художніх мов. Державний стандарт у галузі "Мистецтво" під естетичною компетентністю розуміє здатність учня до таких видів діяльності: художнє сприймання, аналіз інтерпретація та оцінювання художніх творів, художнє самовираження, формування власних думок, почуттів, у процесі використання знань і вмінь на практиці.

Визначень "музично-естетична компетентність", як різновид естетичної, у літературі зустрічаємо обмаль. Як правило, вони частіше стосуються компетентної професійності викладачів ВНЗ, учителів музики в школах та в позашкільних навчальних закладах. Звернемо до таких визначень.

Так А.В. Козир, визначає музично-естетичну компетентність викладача музики як суму психолого-педагогічних та мистецькознавчих умінь знань та навичок, творчого використання цінного досвіду, теоретико-практичної готовності до його використання [3]. Науковець-педагог підкреслює, що

професійну компетентність учителя музики не можна звести ні до педагогічних здібностей, ні до знань у певній мистецькій галузі. Професійна компетентність учителя музики обов'язково включає активний інтерес до мистецької галузі знань, прагнення до поліпшення якості викладання.

Як системну інтегровану якість, що передбачає здатність особистості до усвідомлення музики, як явища суспільного життя, засвоєння її основних закономірностей, стилів і жанрів, до оволодіння засобами втілення художніх образів у виконавстві, до застосування музики в художньо-виховній роботі з школярами" розглядає компетентність учителя музики професор Г.М. Падалка. [18, с. 19].

Отже, музично-естетична компетентність учителя музики інтегрує в собі здатності до продуктивної діяльності по навчанню музики своїх вихованців, яка базується на достатніх у своїх мистецькій галузі вміннях самому виконувати твори (інструментальні, вокальні), психолого-педагогічній підготовці, постійному вдосконаленню фахової кваліфікації, творчому підходу до справи, любові до дітей, розвинувши їхні вміння, смаки в естетичному ставленні до творів мистецтва взагалі і до музики зокрема. У даному дослідженні такий цілісний образ компетентного учителя музики нам необхідний, щоб зрозуміти, яка особистість педагога здатна сформувати музичну компетентність учня. Зводити музично-естетичну компетентність учителя, звичайно, не можна до компетентності учня, але треба мати на увазі те що учень має певною мірою увібрати якості учителя у свою особистість.

Так, у "Державному стандарті загальної середньої освіти освітньої галузі "Мистецтво" музичну компетентність учня визначають як здатність до розуміння і творчого самовираження у сфері музичного мистецтва, що формується у процесі музичної діяльності (сприймання, виконання, створення)" [20]. Як бачимо, цей важливий державний освітній документ до музичної компетентності учня включає як здатність до сприймання музики, так і до її виконання та творення, як до розуміння музичних творів, так і до творчого самовираження у сфері музичного мистецтва.

Враховуючи й інші державні вимоги до загальноосвітнього рівня учнів, науково-практичні доробки відомих українських дослідників методики музичного навчання і виховання Г.М. Падалки, О.Я. Ростовського, О.П. Рудницької, Л.М. Масол та ін. (знає, розуміє і вміє, оцінює та інтерпретує, застосовує, виявляє естетичне ставлення тощо), С.Ковальова визначила такий комплекс музичних компетентностей для учня: інтерпретаційні, вокально-хорові виконавські, інструментально-виконавські, творчі. [21, 66]. Окремо кожний з цих компетентностей вона розшифровує таким чином:

1. Інтерпретаційні – здатність до аналізу та інтерпретації музичних творів, усвідомлення розвитку музичного образу, застосування відповідної термінології.

2. Вокально-хорові виконавські – застосування вокально-хорових навичок під час виразного виконання народних і професійних пісень.

3. Інструментально-виконавські – застосування елементарних навичок гри на музичних інструментах: народних, сучасних (електронних), прочитання та виконання партитури на дитячих музичних інструментах.

4. Творчі – імпровізація (вокальна, інструментальна), драматизація, інсценізація, створення мелодій, ритмічних та музичних супроводів. [21, с. 66].

Подані вище музичні компетентності учня звичайно включаються у зміст його музично-естетичної загальної компетентності, проте не вичерпують його.

У нерозривному зв'язку з музично-естетичною компетентністю підлітка, на думку багатьох дослідників знаходиться його музичність. Б.М. Теплов основною ознакою музичності вважає "переживання музики, як вираження певного змісту". Пояснюючи цю думку, він стверджує: "Абсолютна немюзикальність (якщо така взагалі можлива) повинна характеризуватися тим, що музика переживається просто як звуки, які рішуче нічого не виражають. Чим більше людина чує у звуках, тим більше вона музикальна. Музичне переживання за своєю суттю-емоційне переживання. І інакше як емоційним шляхом не можна зрозуміти зміст музики. Здатність емоційно відгукуватись на музику повинна складати тому центр музичності" [23, с. 34]. Отже, музичність це не тільки слух, ритмічність та музична пам'ять, а внутрішнє духовне уміння. Розуміти зміст музики – за почуттями, емоціями пізнавати її зміст. Тому музично-естетична компетентність включає в себе емпатію – здібність глибокого занурення в авторську ідею переживання емоційного ладу твору при його прослуховуванні чи при самостійному виконанні учнем.

Суттєвим моментом музично-естетичної компетентності є емоційно-оціночні процеси. Так, В.О. Медушевський, доводить, що музикант, розпізнаючи емоції, які входять складовою частиною до структури художньо-образного змісту музики, одночасно і проймається ними, сприймає їх не тільки як образ, як чий-небудь почуття, але і як власні переживання [24, с. 26].

Підкреслюючи значення емоційної чутливості, здатності її перетворюватися в раціональні елементи свідомості, ми розуміємо і важливість іншого комплексу музичних здібностей, як складової музично-естетичної компетентності, а саме, спеціальних музичних здібностей та знань, без яких неможливо побудувати всіх граней художнього образу, музичного твору, здійснених засобами музичної виразності. Для дійсно емоційного переживання музики, потрібна тонка музична здатність чути звукову тканину. Тому музичність включає у себе достатньо розвинений музичний слух, музичну пам'ять, потребу спілкуватися з музичними творами, вміння заглибитись у авторську ідею, естетично оцінити її зміст і форму вираження у конкретному музичному творі та способах її відтворення виконавцем.

Важливо, щоб музично-естетичні знання й переживання, емоції та почуття, органічно поєднувались у свідомості особистості з її загальнокультурною компетентністю, яка спрямовує вибір музичних творів для прослуховування та виконання індивідом, сприяє їх об'єктивній, кваліфікованій оцінці. За свою багатовікову історію людства склало безліч музичних творів, проте в людській пам'яті лишилася лише порівняно незначна їх частина, зокрема ті, які сприяли продуктивній діяльності суспільства у всіх його сферах.

Зі сказаного вище випливають певні висновки. Музично-естетична компетентність особи, що закінчила загальноосвітню школу, включає у себе розуміння музики в прогресі людства, елементарні знання з історії музичного мистецтва, знайомство з національним фольклором та кращими зразками вітчизняної та зарубіжної музичної культури, вміння виконувати музичні твори (голосом, на інструменті), володіти здатністю до переживання краси музичного твору, будучи толерантним до різноманітності жанрів і стилів музики. Ця компетентність має різні ступені зрілості у залежності від віку, від музичних природжених якостей особистості, від впливу на учня протягом навчання, різноманітних інформаційних джерел, від рівня його індивідуальної музичної діяльності. Обов'язкову елементарну компетентність учня формує у всеохоплюючому плані загальноосвітня школа: уроки музики, шкільні гуртки, лекторії, навчальний предмет "Художня культура". Ще вищий рівень музично-естетичної компетентності досягає дитина, особливо у підлітковому віці, коли вона активно включається у творчу активну діяльність школи естетичного виховання, музичної школи, музичні колективи палаців для дітей та юнацтва, палаців культури тощо.

Використані джерела

1. Абдуліна Є.Б., Николаєва Е.В. Теорія музикального образования / Є.Б. Абдуліна, Е.В. Николаєва. – М.: Академія, 2004. – 336 с.
2. Бондар С. Термінологічний аналіз понять "компетенція", і "компетентність" у педагогіці: їх сутність та структуру / Світлана Бондар // Освіта та управління. – 2007. – Т. 10. – №2. – С. 95-99.
3. Державний стандарт базовий і повної середньої освіти України // Електронний ресурс // Режим доступу: http://www.guonkh.gov.ua/reforma_osviti/zagal_os/2144.
4. Ковальова С. Дидактична модель формування предметних компетентностей учнів на уроках музичного мистецтва / Світлана Ковальова // Проблеми підготовки сучасного учителя. – 2013. – №8. – Ч.1. – 20 с.
5. Козир А.В. Компетентність як необхідний компонент професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін (А.В. Козир // Рукописи книжок 6. Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних євроінтеграційних процесів).
6. Лутаєнко В.С. Естетика мислення / В.С. Лутаєнко. – К.: Мистецтво, 1974. – 243 с.
7. Масол Л. Концепція загальної середньої освіти / Людмила Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – №1. – С. 2-5.
8. Масол Л. Новий стандарт мистецької освіти : науковий коментар до основних змін.
9. Медушинський В.О. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В.О. Медушинский. – М.: Музыка, 1979. – 319 с.
10. Михайлова Л.М. Естетичне виховання молоді : компетентнісний підхід / Л.М. Михайлова // Вісник національного технічного університету України: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – №1. – С. 158-162.
11. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва / Г.М. Падалка // К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
12. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / Пометун О.І. // Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід і українські перспективи. – К.: Освіта України, 2004. – 111 с.

Maschenko A.

ESSENCE AND CONCEPT OF "MUSICAL-AESTHETIC COMPETENCE"

At the article we analyzed the nature and meaning of "musical and aesthetic competence" regarding to students, particularly teenage who are engaged in extracurricular music education institutions.

Key words: *competence, educational competence, cultural competence, aesthetic competence, musical and aesthetic competence.*

Стаття надійшла до редакції 17.11.2014